

KRYSTYNA GUTKOWSKA¹, MARLENA PIEKUT²

KONSUMPCJA W WIEJSKICH GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

Streszczenie: Wiejskie gospodarstwa stanowią ponad 2/5 ogółu polskich gospodarstw domowych, a według kolejnych spisów powszechnych ich liczba rośnie. Celem artykułu jest ocena wielkości i struktury wydatków w polskich gospodarstwach domowych zlokalizowanych na wsiach, a także wskazanie na czynniki determinujące konsumpcję w wiejskich gospodarstwach domowych. Mimo przeobrażeń polskiej wsi na przestrzeni ostatnich lat nadal można odnaleźć cechy różnicujące gospodarstwa domowe miejskie i wiejskie. Na podstawie przeprowadzonej analizy z wykorzystaniem indywidualnych danych z budżetów gospodarstw domowych GUS głównymi determinantami poziomu i struktury wydatków w wiejskich gospodarstwach domowych są wielkość dochodu rozporządzalnego na jedną osobę oraz wielkość gospodarstwa domowego. Znaczącą rolę odgrywają też cechy społeczne i demograficzne gospodarstw domowych, które łącznie z poziomem dochodów są odpowiedzialne za tworzenie określonych struktur wydatków konsumpcyjnych w gospodarstwach domowych.

Słowa kluczowe: dochód rozporządzalny, wydatki, wielkość gospodarstwa domowego, grupa społeczno-zawodowa, analiza korelacji kanonicznej, Polska

WPROWADZENIE

Konsumpcja jest procesem wykorzystywania dóbr i usług w celu zaspokajania potrzeb ludzkich [Kramer 1997; Pohorille 1985] i w tym znaczeniu jest procesem immanentnie towarzyszącym człowiekowi.

Konsumpcja rozumiana jako niekończący się proces zaspokajania potrzeb ludzkich jest nie tylko warunkiem egzystencji biologicznej i społecznej człowieka, ale

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym SGGW, Wydział Nauk o Żywieniu Człowieka i Konsumpcji, Zakład Badań Konsumpcji (e-mail: krystyna_gutkowska@sggw.pl).

² Autorka jest pracownikiem naukowym Kolegium Nauk Ekonomicznych i Społecznych Politechniki Warszawskiej. FiliA PW w Płocku, (e-mail: mpiekut@op.pl).

również może być postrzegana jako jedna z podstawowych determinant tworzenia się różnych form życia zbiorowego człowieka i rozwoju społecznego jako takiego³.

Tak więc konsumpcja jest wieloaspektowym i wielosystemowym procesem socjo-psycho-ekonomicznym, regulowanym przez prawidłowości właściwe naturze każdego z wymienionych aspektów.

Uniwersalność zjawiska konsumpcji oraz występujące prawidłowości regulujące jej przebieg, pozwalają traktować ją zarówno w aspekcie jednostkowym, jak i społecznym, a zwięźczeniem obu podejść jest rozpatrywanie procesu konsumpcji w kategoriach wzorów konsumpcji, przez które należy rozumieć *spójny kompleks zaspokajania potrzeb i zachowań konsumentów* [Szczepański 1981].

Wzory konsumpcji charakteryzują się wieloma różnicami zarówno w czasie, jak i w przestrzeni, a jedno z kryteriów owego zróżnicowania w zakresie przyjętych wzorów kulturowych i warunków bytu ludności, przebiega między społecznością wiejską i miejską. Stwierdzenie to uzasadniają przyjęte w literaturze przedmiotu opinie o podstawowych różnicach między miejskimi i wiejskimi gospodarstwami domowymi⁴, które w istocie sprowadzić można do tego, że gospodarstwa domowe na wsi mają wciąż jeszcze charakter produkcyjno-konsumpcyjny, podczas gdy gospodarstwa domowe w mieście – wyłącznie konsumpcyjny [Głowacki, Kramer, Żabiński 1981]. W rzeczywistości wydaje się, że takiego dualnego spojrzenia na właściwości jednego i drugiego typu gospodarstw domowych przyjąć nie można, bowiem zarówno w mieście, jak i na wsi występują typy pośrednie, tworząc w ten sposób kontinuum wzajemnego przenikania się charakteru *stricte* konsumpcyjnego gospodarstwa domowego do charakteru zrównoważonego udziału sfery produkcyjnej i konsumpcyjnej, z uwzględnieniem procesów samozaopatrzeniowych i samoobsługowych.

Odmienność miejskich i wiejskich gospodarstw domowych uzasadnia również inność sposobów pozyskiwania dochodów i inny sposób ich rozdysponowania. W budżecie gospodarstw domowych różnice te wynikają z wyraźnego przenikania się produkcyjnego i konsumpcyjnego charakteru wiejskich gospodarstw domowych, dlatego w strukturze ich rozchodów istotną pozycję zajmują rozchody na bieżącą produkcję rolną i inwestycje⁵ oraz obciążenia finansowe, takie jak np. podatek rolny, składki ubezpieczeniowe, opłaty melioracyjne itp.

Generalnie można powiedzieć, że stopień wzajemnego przenikania się charakteru produkcyjnego i konsumpcyjnego gospodarstwa domowego wpływa na hierarchię

³ Dążenie do zaspokajania potrzeb jest traktowane jako czynnik sprawczy tworzenia się społeczeństwa – państwa w trójaspektowej teorii struktury społecznej sformułowanej wiele lat przed naszą erą przez Arystotelesa; ze względu zaś na nieskończoność potrzeb i ich dynamiczny charakter oraz konieczność dostępności środków ich zaspokajania, dążenie człowieka i całych społeczności ludzkich do zaspokajania potrzeb jest czynnikiem sprawczym rozwoju społeczno-gospodarczego.

⁴ Zgodnie z przyjętą tezą, że gospodarstwo domowe jest mikrojednostką gospodarującą, która produkuje dobra i świadczy usługi, tworzy dochód i dokonuje jego podziału na różne cele oraz organizuje proces konsumpcji [Gutkowska 1997].

⁵ Na podstawie danych GUS udział wydatków na bieżącą produkcję rolną i wydatki o charakterze inwestycyjnym wynosił w latach 1985–1996 średnio ok. 34,8%.

odczuwanych i realizowanych potrzeb, którą sankcjonuje przyjęty w społeczności lokalnej system wartości⁶, a w konsekwencji przesądza też o wzajemnych relacjach między spożyciem naturalnym i spożyciem towarowym⁷.

Tak więc różnice w charakterze gospodarstw domowych na wsi i w mieście oraz towarzyszące im różne systemy wartości przyjęte w obu typach społeczności lokalnej, współprzyczyniają się do zgłaszania odmiennego zapotrzebowania na dobra i usługi, co implikuje różnice we wzorach konsumpcji realizowanych w obu kategoriach gospodarstw domowych.

Różnice te są też wynikiem oddziaływania kompleksu czynników o charakterze endogennym (np. wiek i wykształcenie głowy gospodarstwa domowego; liczba osób w gospodarstwie domowym; faza cyklu życia rodziny), jak i egzogennym (np. infrastruktura, sytuacja na rynku pracy, wskaźnik PKB w przeliczeniu na jedną osobę).

Jakkolwiek wszystkie te czynniki mają wpływ na poziom i strukturę konsumpcji, to najważniejszym spośród nich jest rodzaj głównego źródła utrzymania gospodarstwa domowego, co bezpośrednio rzutuje na poziom jego zamożności, a siła wpływu tego czynnika zmienia się wraz ze stopniem powiązania gospodarstwa domowego z pracą na roli.

Istotną grupą czynników różnicujących konsumpcję w miejskich i wiejskich gospodarstwach domowych są czynniki infrastrukturalne zarówno w aspekcie techniczno-ekonomicznym, jak i społecznym, bowiem dostępność urządzeń i instytucji służących zaspokojeniu potrzeb ludności może stymulować, hamować bądź unieemożliwiać realizację pożądaných wzorców konsumpcji.

Dostępność owych urządzeń i instytucji od lat plasuje ludność wiejską w relatywnie gorszym położeniu aniżeli ludność zamieszkującą miasta, chociaż w ostatnich latach obserwuje się dość znaczną poprawę w tym zakresie⁸.

Podstawową jednostką organizującą i realizującą proces konsumpcji jest gospodarstwo domowe, przez które rozumiemy swoisty system społeczno-ekonomiczny, zdeterminowany przez swoją strukturę osobową i materialną, którego zasady organizacyjne podporządkowane są osiągnięciu głównego celu, jakim jest zaspokojenie potrzeb poszczególnych członków i gospodarstwa domowego jako całości. Definicja gospodarstwa domowego oparta na kryterium wspólnego gospodarowania dochodami wskazuje, że jest to zespół osób spokrewnionych lub niespokrewnionych, które razem mieszkają i wspólnie się utrzymują. Osoby samotne lub mieszkające z innymi osobami, ale utrzymujące się oddzielnie, tworzą odrębne, jednoosobowe gospodarstwa domowe [*Gospodarstwa...* 2011].

W ramach gospodarstwa domowego konsumuje się produkty i usługi zaspokajające różne potrzeby. Na konsumpcję w gospodarstwach domowych wpływ wywiera wiele czynników.

⁶ Szczególne znaczenie ma tu ziemia, która od wieków zajmuje jedno z naczelných miejsc w systemie wartości ludności wiejskiej.

⁷ Spożycie w gospodarstwach domowych w mieście opiera się niemalże w całości na zakupach rynkowych, a w wiejskich – w dużej mierze – na samozaopatrzeniu, które w przypadku niektórych artykułów żywnościowych w całości zaspokaja potrzeby gospodarstw domowych [por. Gutkowska 1977, s. 30–38].

⁸ por. [Tendencje i problemy przemian... 1996].

Maria Halamska [2013] podkreśla, że mimo pewnych cech wspólnych nie ma jednego „wiejskiego” stylu – istnieje ich cała mozaika. Specyfikę życia na wsi wyznaczają czynniki ekologiczne, obecność rolników i rolnictwa. Ich wpływ jest jednak ograniczony ze względu na bardzo duże zróżnicowanie grupy, za którym idzie zróżnicowanie sposobów życia i – w większości – mała ich atrakcyjność.

Na podstawie badań [Knapik 2013] przeprowadzonych na terenach wiejskich stwierdzono, że model rodziny wiejskiej zróżnicowany jest pod kątem czynników społeczno-demograficzno-gospodarczych. Zauważono, że więzi rodzinne są raczej trwałe, utrzymywane są stałe kontakty dzieci z rodzicami, między rodzeństwem, członkowie najbliższej rodziny w razie potrzeby mogą zawsze liczyć na siebie. Z dalszą rodziną widują się rzadziej, ale kontakty te mają charakter stały. Wiejscy respondenci darzą zaufaniem swoich współmałżonków i najbliższych członków rodziny.

Wprawdzie wieś na przestrzeni ostatnich lat uległa licznym przeobrażeniom, tracając przy tym wiele cech tradycyjnej społeczności lokalnej, to jednak nadal można odnaleźć cechy różniące gospodarstwa domowe na obszarze wiejskim od zlokalizowanych na obszarach miejskich.

Celem artykułu jest ocena wielkości i struktury wydatków w wiejskich gospodarstwach domowych w Polsce. Jest nim również wskazanie na hierarchię czynników determinujących konsumpcję w omawianych gospodarstwach domowych.

Większość gospodarstw domowych dąży do możliwie najlepszego zaspokojenia potrzeb swoich członków. Jednak przy nieograniczonych potrzebach w warunkach ograniczonych środków, ich członkowie muszą podejmować decyzje, które z potrzeb są najważniejsze.

MATERIAŁ I METODYKA BADAWCZA

Materiałem badawczym wykorzystanym w niniejszym opracowaniu były indywidualne dane z badania budżetów gospodarstw domowych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) za rok 2011. Zbiór GUS liczył 37 375 gospodarstw domowych. Do przeprowadzenia badania wyselekcjonowano gospodarstwa domowe zlokalizowane na wsi, które stanowiły 42,3% ogółu gospodarstw domowych, czyli 15 800.

Analizę przeprowadzono w dwóch etapach. W pierwszym etapie badania wykorzystano analizę korelacji kanonicznej. W drugim etapie badania wydatków w gospodarstwach domowych zastosowano metody tradycyjne.

Warunkiem przeprowadzenia analizy korelacji kanonicznej było dokonanie konwersji cech jakościowych na zmienne zero-jedynkowe (0-1). Zabieg ten przeprowadzono w odniesieniu do następujących danych:

- typ biologiczny gospodarstwa domowego,
- faza cyklu rozwoju rodziny,
- wykształcenie głowy gospodarstwa domowego,
- grupa społeczno-ekonomiczna.

Założono, że zostaną omówione istotne ($p \leq 0,05$) pierwiastki kanoniczne (zespół zmiennych pierwotnych skorelowanych ze sobą i zhierarchizowanych według wkładów w nową zmienną). Do interpretacji pierwiastków kanonicznych stosuje się:

- wagi kanoniczne – umożliwiają zrozumienie, jaki jest swoisty wkład każdej zmiennej w każdym zbiorze do danej sumy ważonej. Im jest większa ich wartość, tym jest większy ujemny lub dodatni wkład danej zmiennej do sumy [Stanisz 2002],
- ładunki czynnikowe – proste korelacje między zmiennymi kanonicznymi a zmiennymi w każdym zbiorze [Analiza... 2013].

W badaniu metodą tradycyjną wykorzystanymi miernikami statystycznymi były średnie arytmetyczne i stosunki korelacyjne. Stosunki korelacyjne są miarami niemianowanymi, przyjmują wartości od 0 do 1. Ich wartość jest równa 0, gdy cechy są nieskorelowane i równa 1, gdy między zmiennymi zachodzi zależność funkcyjna. Im jest wyższa wartość stosunku korelacyjnego, tym jest silniejsza zależność korelacyjna.

Analizy statystycznej dokonano z wykorzystaniem programów *Statistica 8,0* i *Excel*.

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Poziom dochodów i wydatków w wiejskich gospodarstwach domowych

Generalnie w wiejskich gospodarstwach domowych w porównaniu z gospodarstwami domowymi ogółem zaobserwowano niższe dochody rozporządalne⁹ i mniejsze wydatki. Średnie miesięczne dochody rozporządalne na jedną osobę w gospodarstwach domowych ogółem kształtowały się na poziomie 1386 zł, podczas gdy w wiejskich gospodarstwach domowych były niższe o blisko 26% – 1102 zł. Średnie miesięczne wydatki w gospodarstwach domowych ogółem wynosiły 1168 zł miesięcznie na osobę, a w wiejskich gospodarstwach domowych 959 zł, czyli o około 22% mniej niż w gospodarstwach domowych ogółem.

W wiejskich gospodarstwach domowych wydatki na wszystkie analizowane dobra były mniejsze niż w gospodarstwach domowych ogółem, od ponad 5% w przypadku wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe do około 53% w wydatkach na usługi restauracyjno-hotelarskie i 41% w wydatkach na edukację.

Uwarunkowania poziomu i struktury wydatków w wiejskich gospodarstwach domowych w kontekście wyników analizy korelacji kanonicznej

Poziom i struktura konsumpcji w gospodarstwach domowych zależy od jednoczesnego działania wielu czynników, a wpływ tych determinant na zachowania konsumpcyjne w gospodarstwach domowych można badać za pomocą wielowymiarowych analiz statystycznych – jedną z takich metod jest analiza korelacji kanonicznej, którą wykorzystano w niniejszym opracowaniu.

⁹ Dochód rozporządzalny – suma bieżących dochodów w gospodarstwach domowych z poszczególnych źródeł pomniejszona o zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych, płacone przez płatnika w imieniu podatnika, o podatki od dochodów i własności płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, w tym przedstawicieli wolnych zawodów i osoby użytkujące gospodarstwo indywidualne w rolnictwie, oraz o składki na ubezpieczenia zdrowotne i społeczne. Dochód rozporządzalny obejmuje dochody pieniężne i niepieniężne, w tym spożycie naturalne oraz towary i usługi otrzymane nieodpłatnie. Dochód rozporządzalny rozdysponowywany jest na wydatki i oszczędności.

TABELA 1. Przeciętne miesięczne wydatki w gospodarstwach domowych w 2011 r.

TABLE 1. The average monthly expenditure of households in 2011

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe zlokalizowane na wsiach	Gospodarstwa domowe ogółem
Żywność i napoje bezalkoholowe	273	288
Napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	27	33
Odzież i obuwie	42	55
Użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii	208	255
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	47	56
Zdrowie	50	65
Transport	87	105
Łączność	39	48
Rekreacja i kultura	58	89
Edukacja	6	11
Restauracje i hotele	14	29
Pozostałe wydatki na towary i usługi	60	74

Źródło danych do obliczeń własnych: Główny Urząd Statystyczny. *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2011 r.* GUS nie ponosi odpowiedzialności za dane i wnioski zawarte w publikacji.

W utworzonym modelu uwzględniono 28 zmiennych niezależnych oraz 12 zmiennych zależnych. W rezultacie badania wydatków w gospodarstwach domowych z zastosowaniem analizy korelacji kanonicznej wyodrębnionych zostało 12 zmiennych kanonicznych. Zmienność cech mierzona ogólną wariancją po stronie zmiennych niezależnych wyniosła 56,5%, a po stronie zmiennych zależnych 100%. Natomiast współbieżność zmian cech niezależnych i zależnych, czyli całkowita redundancja to 8,1% po stronie cech niezależnych i 12,5% po stronie cech zależnych.

TABELA 2. Zestawienie wartości wariancji wyodrębnionej i całkowitej redundancji oraz liczby i rodzaju zmiennych niezależnych i zależnych

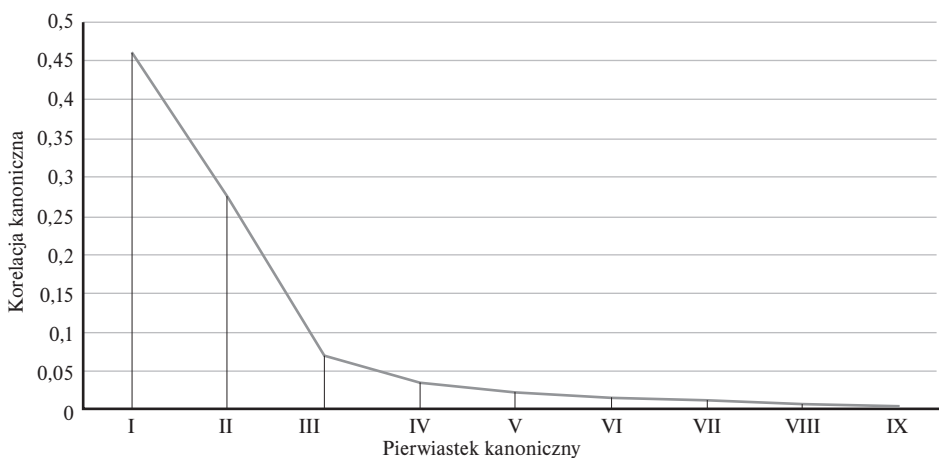
TABLE 2. The values of variance extracted and the total redundancy of independent and dependent variables

Wyszczególnienie	Zmienne niezależne	Zmienne zależne
Liczba zmiennych	28	12
Wariancja wyodrębniona	56,5%	100,0%
Całkowita redundancja	8,1%	12,5%
Zmienne	Cechy gospodarstwa domowego:	Wydatki na:
1	2	3
1	liczba osób	żywność i napoje bezalkoholowe
2	liczba utrzymujących	napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki
3	liczba bezrobotnych	odzież i obuwie
4	liczba niepełnosprawnych	użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii
5	liczba dzieci (syn, córka) do 26 lat	wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego
6	wiek respondenta	zdrowie
7	powierzchnia gospodarstwa rolnego – ogólna	transport
8	dochód rozporządzalny gospodarstwa na jedną osobę	łączność
9	gospodarstwa domowe bez dzieci	rekreacja i kultura

1	2	3
10	gospodarstwa domowe matek z dziećmi	edukacja restauracje i hotele pozostałe wydatki na towary i usługi
11	gospodarstwa domowe ojców z dziećmi	
12	gospodarstwa domowe jednoosobowe	
13	gospodarstwa domowe osób młodych	
14	gospodarstwa domowe z dziećmi w wieku przedszkolnym	
15	gospodarstwa domowe z dziećmi w wieku szkolnym	
16	gospodarstwa domowe z młodzieżą kształcąca się	
17	gospodarstwa domowe osób starszych nieaktywnych zawodowo	
18	wykształcenie głowy rodziny: gimnazjalne	
19	wykształcenie głowy rodziny: zasadnicze zawodowe	
20	wykształcenie głowy rodziny: średnie ogólnokształcące	
21	wykształcenie głowy rodziny: wyższe	
22	gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach robotniczych	
23	gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach nierobotniczych	
24	gospodarstwa domowe rolników	
25	gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek	
26	gospodarstwa domowe emerytów	
27	gospodarstwa domowe rencistów	
28	gospodarstwa domowe osób utrzymujących się ze świadczeń społecznych	

Źródło danych do obliczeń własnych: Główny Urząd Statystyczny. *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2011 r.* GUS nie ponosi odpowiedzialności za dane i wnioski zawarte w publikacji.

W ramach analizy korelacji kanonicznej wyłoniono 13 pierwiastków kanonicznych, w tym istotnych było 9 ($p < 0,05$). Wartość korelacji dla pierwiastka I wyniosła 0,458, dla pierwiastka II – 0,275, a dla pierwiastka III – 0,071. Kolejne pierwiastki kanoniczne wносиły coraz mniejsze udziały w wyjaśnianie badanej zmienności, są

RYSUNEK 1. Korelacje kanoniczne dla pierwszych dziewięciu pierwiastków kanonicznych ($p < 0,05$)
 FIGURE 1. The canonical correlations for the first nine elements of the canonical ($p < 0,05$)

Źródło danych do obliczeń własnych: Główny Urząd Statystyczny. *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2011 r.* GUS nie ponosi odpowiedzialności za dane i wnioski zawarte w publikacji.

one jednak swoiste i wyjaśniają zmienność niewyjaśnioną przez wcześniejsze pierwiastki. Korelacja ostatniego istotnego pierwiastka wyniosła 0,008.

W I pierwiastku kanonicznym największe wagi kanoniczne miały:

- po stronie zmiennych niezależnych – dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym (0,490), gospodarstwa domowe jednoosobowe (0,317) oraz liczba osób w gospodarstwie domowym (-0,405),
- po stronie zmiennych zależnych – wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe (0,550) oraz na łączność (0,300).

Największe ładunki czynnikowe posiadały:

- po stronie zmiennych niezależnych – dochód rozporządzalny na jedną osobę (0,733), gospodarstwa domowe jednoosobowe (0,463), gospodarstwa domowe bez dzieci na utrzymaniu (0,378), wiek głowy gospodarstwa domowego (0,308), wyższe wykształcenie głowy rodziny (0,304), liczba osób (-0,694), liczba dzieci (-0,534), liczba utrzymujących do ogółu (-0,343) oraz gospodarstwa domowe, w których głównym źródłem utrzymania jest praca na stanowiskach robotniczych (-0,326),
- po stronie zmiennych zależnych wydatki na: żywność i napoje bezalkoholowe (0,819), na łączność (0,627), na rekreację i kulturę, na użytkowanie mieszkania (po 0,472) oraz na zdrowie (0,462).

Na podstawie wielkości wag kanonicznych i ładunków czynnikowych dla pierwiastka I można sformułować następujący wniosek. W gospodarstwach domowych zlokalizowanych na wsiach, im są większe dochody rozporządzalne na osobę oraz im jest mniejsza liczba osób w gospodarstwie domowym, tym są większe wydatki na osobę na żywność i napoje bezalkoholowe oraz na łączność. Analiza ta potwierdza więc, że najważniejszym czynnikiem wpływającym na wydatki konsumpcyjne w gospodarstwach domowych są dochody rozporządzalne przypadające na jedną osobę oraz wielkość gospodarstwa domowego.

W II pierwiastku kanonicznym największe wkłady wniosły:

- po stronie zmiennych niezależnych – dochód rozporządzalny na jedną osobę i jednoosobowe gospodarstwa domowe;
- po stronie zmiennych zależnych – wydatki na: żywność i napoje bezalkoholowe, rekreację i kulturę, odzież i obuwiu oraz zdrowie.

Największe ładunki czynnikowe posiadały:

- wśród zmiennych niezależnych – wiek głowy gospodarstwa domowego, gospodarstwa domowe osób starszych nieaktywnych zawodowo, emerytów, gospodarstwa domowe z najniższym poziomem wykształcenia głowy rodziny, gospodarstwa jednoosobowe, liczba osób, gospodarstwa domowe utrzymujących się z pracy na stanowiskach nierobotniczych oraz posiadających wyższe wykształcenie głowy rodziny, a także dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego na jedną osobę,
- wśród zmiennych zależnych – wydatki na: rekreację i kulturę, odzież i obuwiu, transport oraz zdrowie.

Na podstawie wielkości wag kanonicznych i ładunków czynnikowych stwierdzono, że:

- im jest większy dochód w gospodarstwie domowym na jedną osobę, tym są większe wydatki na jednego członka gospodarstwa domowego na rekreację i kulturę oraz odzież i obuwiu. Skądinąd wiadomo, że po zaspokojeniu potrzeb

podstawowych, przy większym dochodzie, zaspokajane są potrzeby wyższego rzędu;

- w gospodarstwach domowych jednoosobowych zaobserwowano większe wydatki na jedną osobę na zdrowie oraz na żywność i napoje bezalkoholowe. Większe wydatki na zdrowie w wiejskich jednoosobowych gospodarstwach domowych można łączyć z wiekiem osób je tworzących. Wśród gospodarstw domowych zlokalizowanych na wsiach niemal połowa jednoosobowych gospodarstw tworzona jest przez osoby starsze nieaktywne zawodowo, podczas gdy w miastach z liczbą mieszkańców powyżej 500 tys. jednoosobowe gospodarstwa domowe tworzone przez osoby starsze, nieaktywne zawodowo stanowią około 1/3 ogółu. Większe wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe w gospodarstwach domowych jednoosobowych można wiązać z efektem skali gospodarowania.

Z analizy wartości wag kanonicznych oraz ładunków czynnikowych dla pierwiastka III wynika, że większe wydatki na łączność, napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe oraz na żywność ponoszono w gospodarstwach domowych zlokalizowanych na wsiach, w których głównym źródłem utrzymania była praca na stanowiskach robotniczych oraz rolnictwo. Natomiast mniejsze wydatki na wyszczególnione dobra ponoszono w wiejskich gospodarstwach domowych osób starszych, nieaktywnych zawodowo, a także z dziećmi w wieku przedszkolnym. Zauważono też, że wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie domowym zmniejszały się wydatki w przeliczeniu na jedną osobę na łączność oraz napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe. W gospodarstwach domowych osób starszych, nieaktywnych zawodowo zauważono większe wydatki na zdrowie oraz na rekreację i kulturę.

Wskaźniki dla pierwiastka IV wyjaśniły następujące zależności:

- w gospodarstwach domowych, w których głowa rodziny miała niższy poziom wykształcenia, odnotowano większe wydatki na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe, a mniejsze na zdrowie. Wraz ze wzrostem dochodu rozporządzalnego na osobę wzrastały wydatki na rekreację i kulturę;
- w gospodarstwach domowych pracowników na stanowiskach nierobotniczych oraz rodzin z młodzieżą kształcącą się, a także w gospodarstwach domowych, w których głównym źródłem utrzymania była praca na własny rachunek i emerytury występowały większe wydatki na łączność i zdrowie.

Pozostałe pierwiastki kanoniczne wyjaśniły zmienność niewyjaśnioną przez wcześniejsze pierwiastki.

Na podstawie wartości wag kanonicznych i ładunków czynnikowych dla tych pierwiastków można sformułować następujące stwierdzenia:

- w gospodarstwach domowych, w których głównym źródłem utrzymania była praca na stanowiskach robotniczych, zaobserwowano większe wydatki na pozostałe wydatki na towary i usługi oraz napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe,
- im większa liczba osób utrzymujących do ogólnej liczby osób w gospodarstwie domowym, tym większe odnotowano wydatki na pozostałe towary i usługi oraz na alkohol i wyroby tytoniowe,
- w gospodarstwach domowych rolników oraz im większa powierzchnia gospodarstwa rolnego w posiadaniu członków gospodarstwa domowego, tym większe były wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe,

- w gospodarstwach domowych, w których głównym źródłem utrzymania były emerytury, zaobserwowano większe wydatki na rekreację i kulturę, a także na łączność,
- w gospodarstwach domowych osób młodych oraz pracowników zaobserwowano większe wydatki na transport, restauracje i hotele oraz na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe,
- w gospodarstwach domowych z młodzieżą kształcąca się i z dziećmi w wieku przedszkolnym zauważono większe wydatki na rekreację i kulturę.

TABELA 3. Największe wartości wag kanonicznych i odpowiadające im wartości ładunków czynnikowych dla pierwszych ośmiu pierwiastków (uporządkowane według malejącej wartości wag kanonicznych)

TABLE 3. The highest values of the canonical weights and the canonical loadings for the first and second canonical root for the first eight elements (in order of decreasing weight values canonical)

Zmienne niezależne	Ładunki czynnikowe	Wagi kanoniczne	Zmienne zależne, wydatki na:	Ładunki czynnikowe	Wagi kanoniczne
1	2	3	4	5	6
I pierwiastek kanoniczny					
Dochód rozporządzalny gospodarstwa na osobę	0,733	0,490	żywność i napoje bezalkoholowe	0,819	0,550
Gospodarstwa domowe jednoosobowe	0,463	0,317	łączność	0,627	0,300
Liczba osób	-0,694	-0,405			
II pierwiastek kanoniczny					
Dochód rozporządzalny gospodarstwa na osobę	0,417	0,422	rekreacja i kultura	0,543	0,405
Gospodarstwa domowe jednoosobowe	-0,455	-0,289	odzież i obuwiu	0,501	0,391
			zdrowie	-0,371	-0,395
			żywność i napoje bezalkoholowe	-0,299	-0,461
III pierwiastek kanoniczny					
Gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach robotniczych	0,249	0,654	łączność	0,301	0,427
Gospodarstwa domowe rolników	0,223	0,484	napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	0,399	0,378
Gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach nierobotniczych	-0,042	0,442	żywność i napoje bezalkoholowe	0,201	0,307
Gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek	0,106	0,417	rekreacja i kultura	-0,400	-0,473
Gospodarstwa domowe emerytów	-0,380	0,238	zdrowie	-0,593	-0,679
Gospodarstwa domowe z dziećmi w wieku przedszkolnym	-0,245	-0,355			
Dochód rozporządzalny gospodarstwa na osobę	-0,267	-0,411			
Liczba osób	-0,153	-0,491			
Gospodarstwa domowe osób starszych nieaktywnych zawodowo	-0,574	-0,641			
IV pierwiastek					
Wykształcenie głowy rodziny: gimnazjalne	0,320	0,614	rekreacja i kultura	0,450	0,621
Dochód rozporządzalny gospodarstwa na osobę	0,313	0,584	napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	0,390	0,381

1	2	3	4	5	6
Wykształcenie głowy rodziny: zasadnicze zawodowe	0,177	0,359	zdrowie	-0,329	-0,339
Gospodarstwa domowe osób starszych nieaktywnych zawodowo	-0,134	-0,321	łącznie	-0,439	-0,540
Gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach robotniczych	0,230	-0,361			
Gospodarstwa domowe emerytów	-0,080	-0,363			
Gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek	-0,139	-0,376			
Liczba utrzymujących	-0,241	-0,384			
Gospodarstwa domowe z młodzieżą kształcąca się	-0,259	-0,458			
Gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach nierobotniczych	-0,332	-0,493			
V pierwiastek					
Gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach robotniczych	0,297	0,598	pozostałe wydatki na towary i usługi	0,631	0,712
Liczba utrzymujących	0,394	0,439	napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	0,497	0,580
Gospodarstwa domowe emerytów	0,100	0,375	żywność i napoje bezalkoholowe	-0,225	-0,451
Gospodarstwa domowe rolników	-0,467	-0,075			
Powierzchnia gospodarstwa rolnego – ogólna	-0,425	-0,277			
Gospodarstwa domowe z dziećmi w wieku przedszkolnym	-0,071	-0,392			
Gospodarstwa domowe z młodzieżą kształcąca się	0,002	-0,437			
Gospodarstwa domowe bez dzieci na utrzymaniu	-0,124	-0,536			
Gospodarstwa domowe z dziećmi w wieku szkolnym	-0,408	-0,672			
VI pierwiastek					
Gospodarstwa domowe jednoosobowe	0,391	0,558	łącznie	0,396	0,589
Liczba osób	-0,006	0,481	restauracje i hotele	0,399	0,435
Gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek	0,503	0,388	transport	-0,322	-0,346
Gospodarstwa domowe z dziećmi w wieku szkolnym	0,292	0,322	pozostałe wydatki na towary i usługi	-0,403	-0,424
Powierzchnia gospodarstwa rolnego – ogólna	-0,359	-0,113	żywność i napoje bezalkoholowe	-0,326	-0,489
Liczba utrzymujących	-0,345	-0,319			
Gospodarstwa domowe rolników	-0,468	-0,424			
VII pierwiastek					
Gospodarstwa domowe emerytów	0,199	1,068	rekreacja i kultura	0,203	0,319
Gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach robotniczych	-0,007	0,837	łącznie	0,207	0,304
Gospodarstwa domowe rencistów	0,041	0,644	restauracje i hotele	-0,462	-0,499
Gospodarstwa domowe rolników	-0,030	0,557	edukacja	-0,609	-0,632
Gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek	0,133	0,520			
Gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach nierobotniczych	-0,207	0,468			
Gospodarstwa domowe bez dzieci na utrzymaniu	0,546	0,282			
Liczba dzieci (syn, córka) do 26 lat	-0,179	-0,356			

1	2	3	4	5	6
Wykształcenie głowy rodziny: gimnazjalne	-0,261	-0,412			
Gospodarstwa domowe jednoosobowe VIII pierwiastek	-0,511	-0,537			
Gospodarstwa domowe osób młodych	0,581	0,492	transport	0,543	0,613
Gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach robotniczych	0,037	0,468	restauracje i hotele	0,376	0,370
Gospodarstwa domowe pracowników na stanowiskach nierobotniczych	0,144	0,424	napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	0,345	0,345
Gospodarstwa domowe rolników	-0,085	0,372	pozostałe wydatki na towary i usługi	-0,269	-0,386
Gospodarstwa domowe osób starszych nieaktywnych zawodowo	0,075	0,348	rekreacja i kultura	-0,216	-0,392
Liczba niepełnosprawnych	0,214	0,330			
Gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek	0,066	0,307			
Gospodarstwa domowe z dziećmi w wieku przedszkolnym	0,387	0,275			
Gospodarstwa domowe z młodzieżą kształcąca się	-0,366	-0,288			

Źródło danych do obliczeń własnych: Główny Urząd Statystyczny. *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2011 r.* GUS nie ponosi odpowiedzialności za dane i wnioski zawarte w publikacji.

ZASTOSOWANIE ANALIZY TRADYCYJNEJ W BADANIU WYDATKÓW W WIEJSKICH GOSPODARSTWACH DOMOWYCH

Na podstawie przeprowadzonej analizy z wykorzystaniem metody korelacji kanonicznej stwierdzono, że dochód rozporządzalny na osobę w gospodarstwie domowym oraz wielkość gospodarstwa domowego to najważniejsze cechy determinujące konsumpcję w gospodarstwach domowych. Ważną determinantą jest też źródło utrzymania oraz wykształcenie głowy gospodarstwa domowego. Cechy te różnicują przede wszystkim wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe, łączność, rekreację i kulturę, zdrowie oraz wydatki na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe.

Na podstawie danych dotyczących wydatków konsumpcyjnych w zależności od grupy dochodowej stwierdzono, że dochód wpływa na różnice w poziomie i strukturze wydatków. Obliczone stosunki korelacyjne między poszczególnymi pozycjami wydatków konsumpcyjnych a dochodem rozporządzalnym na osobę wynosiły od 0,084 do 0,417. Największe wskaźniki korelacji zaobserwowano w wydatkach na żywność i napoje bezalkoholowe oraz na łączność. Należy dodać, że im wyższe wartości stosunków korelacyjnych, tym silniejszy związek między badanymi zmiennymi. Najniższą wartość stosunku korelacyjnego odnotowano między dochodem rozporządzalnym na osobę a wydatkami na edukację.

Wraz ze wzrostem dochodów zmniejszał się udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem w wiejskich gospodarstwach domowych, a wzrastał udział wydatków na dobra wyższego rzędu, takie jak turystyka, rekreacja, kultura. Wzrastał także udział wydatków na transport w wydatkach ogółem w gospodarstwach domowych. W I grupie, skupiającej gospodarstwa domowe o najniższych dochodach udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem stanowił blisko 35% wydatków ogółem, podczas gdy w gru-

pie gospodarstw domowych o najwyższych dochodach – około 22%. Dane te są potwierdzeniem prawa Engla. W III grupie decylowej, gdzie członkowie gospodarstw domowych dysponowali wyższymi dochodami, w strukturze wydatków zauważono większe udziały wydatków na odzież i obuwie, wyposażenie mieszkania, na transport, rekreację i kulturę oraz usługi restauracyjno-gastronomiczne w porównaniu do grup uboższych.

TABELA 4. Przeciętne miesięczne wydatki konsumpcyjne i ich struktura według grup dochodowych w wiejskich gospodarstwach domowych w 2011 r.

TABLE 4. The average monthly consumption expenditure and its structure according to income groups in rural households in 2011

Wyszczególnienie Jednostka	I grupa (n=7570)	II grupa (n=5051)	III grupa (n=3179)	Stosunek korelacyjny	I grupa	II grupa	III grupa
	zł na osobę				w %		
Żywność i napoje bezalkoholowe	224	289	365	0,417	34,8	29,2	22,4
Napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	19	28	46	0,182	3,0	2,8	2,8
Odzież i obuwie	27	40	81	0,272	4,1	4,1	5,0
Użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii	135	231	348	0,271	20,9	23,3	21,3
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	28	48	89	0,215	4,4	4,8	5,5
Zdrowie	32	60	76	0,229	5,0	6,1	4,6
Transport	53	83	174	0,235	8,2	8,4	10,7
Łączność	28	42	62	0,400	4,4	4,2	3,8
Rekreacja i kultura	35	54	122	0,275	5,4	5,4	7,5
Edukacja	4	6	13	0,084	0,6	0,6	0,8
Restauracje i hotele	7	11	33	0,129	1,1	1,2	2,0
Pozostałe wydatki na towary i usługi	37	63	112	0,223	5,7	6,3	6,8
Pozostałe wydatki	15	36	113	0,223	2,3	3,6	6,9
Ogółem wydatki	643	991	1634	–	100,0	100,0	100,0

Źródło danych do obliczeń własnych: Główny Urząd Statystyczny. *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2011 r.* GUS nie ponosi odpowiedzialności za dane i wnioski zawarte w publikacji.

Na podstawie danych dotyczących wydatków konsumpcyjnych w zależności od wielkości gospodarstwa domowego stwierdzono, że liczba osób wpływa na różnice w poziomie i strukturze wydatków. Obliczone stosunki korelacyjne między poszczególnymi pozycjami wydatków konsumpcyjnych a liczbą osób wynosiły od 0,058 do 0,500. Największe wskaźniki korelacji, podobnie jak w przypadku dochodów rozporządzalnych na osobę, zaobserwowano w sferze wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe. Najniższe wartości stosunku korelacyjnego odnotowano między wielkością gospodarstwa domowego a wydatkami na odzież i obuwie oraz usługi restauracyjno-hotelarskie.

Wydatki konsumpcyjne w zależności od liczby osób w gospodarstwie domowym przedstawiały się następująco:

- w miarę wzrostu liczby osób w gospodarstwie domowym ulegały zmniejszeniu wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe w przeliczeniu na osobę. W strukturze

wydatków największy udział wydatków na żywność odnotowano w gospodarstwach domowych pięcio- i więcej osobowych – blisko 31%. Gospodarstwa domowe wieloosobowe, to często gospodarstwa, w których są dzieci na utrzymaniu. Wysoki udział wydatków na żywność w tych gospodarstwach domowych świadczy o niekorzystnej sytuacji materialnej, co może prowadzić do niezaspokojenia wielu ważnych potrzeb młodego pokolenia zamieszkującego obszary wiejskie;

- w miarę wzrostu liczby osób w gospodarstwie domowym w strukturze wydatków zmniejszały się wydatki na użytkowanie mieszkania i nośniki energii oraz na zdrowie. Mniejsze wydatki na użytkowanie mieszkania można wiązać z efektem skali gospodarowania, a mniejsze wydatki na zdrowie m.in. ze strukturą demograficzną członków wieloosobowych gospodarstw domowych. Są to zwykle osoby młodsze z dziećmi na utrzymaniu, których stan zdrowia jest relatywnie lepszy niż w gospodarstwach domowych osób starszych.

TABELA 5. Przeciętne miesięczne wydatki konsumpcyjne i ich struktura według wielkości większych gospodarstw domowych w 2011 r.

TABLE 5. The average monthly consumption expenditure and its structure according to the number of people in rural households in 2011

Wyszczególnienie	1-osobowe (n=1888)	2-osobowe (n=4018)	3-osobowe (n=3161)	4-osobowe (n=3394)	5 i więcej osób (n=3339)	Stosunek korelacyjny	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5 i więcej osób
	zł na osobę						w %				
Żywność i napoje bezalkoholowe	388	331	266	223	196	0,500	29,4	28,5	27,2	28,0	30,9
Napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	41	35	28	20	16	0,159	3,1	3,0	2,9	2,5	2,6
Odzież i obuwie	42	41	48	44	35	0,058	3,2	3,6	4,9	5,6	5,5
Użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii	366	273	193	152	113	0,269	27,8	23,5	19,7	19,1	17,9
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	58	59	48	39	31	0,103	4,4	5,1	4,9	4,9	4,9
Zdrowie	96	73	41	30	24	0,322	7,3	6,3	4,2	3,7	3,8
Transport	60	94	111	91	67	0,088	4,6	8,1	11,3	11,4	10,6
Łączność	50	45	42	35	28	0,236	3,8	3,9	4,3	4,4	4,4
Rekreacja i kultura	63	65	64	60	41	0,076	4,8	5,6	6,5	7,5	6,5
Edukacja	3	2	8	11	7	0,086	0,3	0,1	0,9	1,4	1,1
Restauracje i hotele	26	12	12	12	11	0,060	2,0	1,0	1,3	1,5	1,8
Pozostałe wydatki na towary i usługi	56	63	74	57	51	0,062	4,3	5,4	7,5	7,1	8,0
Pozostałe wydatki	68	67	43	22	13	0,134	5,1	5,8	4,4	2,8	2,1
Ogółem wydatki	1319	1161	978	798	634	–	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło danych do obliczeń własnych: Główny Urząd Statystyczny. *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2011 r.* GUS nie ponosi odpowiedzialności za dane i wnioski zawarte w publikacji.

TABELA 6. Przeciętne miesięczne wydatki konsumpcyjne i ich struktura według grupy społeczno-zawodowej w wiejskich gospodarstwach domowych w 2011 r.
TABLE 6. The average monthly consumption expenditure and its structure according to the number of people in rural households in 2011

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe								Stosunek korelacyjny	Gospodarstwa domowe							
	pracowników na stanowiskach robotniczych (n=4924)	pracowników na stanowiskach nierobotniczych (n=2461)	rolników (n=1801)	pracujących na własny rachunek (n=986)	emerytów (n=4026)	rencistów (n=1138)	utrzymujących się ze świadczeń społecznych (n=344)	utrzymujących się z pozostałych niezarobkowych źródeł (n=120)		pracowników na stanowiskach robotniczych	pracowników na stanowiskach nierobotniczych	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów	rencistów	utrzymujących się ze świadczeń społecznych	utrzymujących się z pozostałych niezarobkowych źródeł
Jednostka	zł na osobę									w %							
Żywność i napoje bezalkoholowe	232	277	274	279	319	292	219	268	0,260	29,3	23,0	33,5	23,2	30,3	33,5	38,3	28,0
Napoje alkoholowe, wyroby tytoniowe i narkotyki	28	29	23	35	27	25	24	28	0,046	3,5	2,4	2,9	2,9	2,5	2,9	4,3	2,9
Odzież i obuwie	38	71	38	68	31	24	21	46	0,208	4,8	5,9	4,7	5,6	3,0	2,7	3,7	4,8
Użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii	159	225	153	238	276	228	127	237	0,166	20,1	18,7	18,7	19,8	26,2	26,1	22,3	24,8
Wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	39	62	44	59	51	34	21	44	0,092	4,9	5,1	5,3	4,9	4,8	3,8	3,7	4,6
Zdrowie	27	47	31	46	84	72	22	43	0,300	3,5	3,9	3,8	3,8	8,0	8,3	3,9	4,5
Transport	83	152	84	142	57	45	37	63	0,184	10,5	12,6	10,3	11,8	5,4	5,1	6,4	6,6
Łączność	34	50	35	56	39	36	22	35	0,224	4,3	4,1	4,3	4,7	3,8	4,1	3,8	3,6
Rekreacja i kultura	50	98	46	100	50	35	24	86	0,183	6,2	8,1	5,6	8,4	4,7	4,0	4,1	9,0
Edukacja	6	16	6	11	1	1	3	20	0,121	0,8	1,3	0,7	0,9	0,1	0,1	0,6	2,1
Restauracje i hotele	13	24	6	30	9	10	15	20	0,091	1,6	2,0	0,7	2,5	0,8	1,1	2,6	2,1
Pozostałe wydatki na towary i usługi	59	92	48	78	53	42	25	34	0,127	7,4	7,6	5,9	6,5	5,1	4,8	4,3	3,6
Pozostałe wydatki	25	63	29	59	55	30	10	32	0,101	3,1	5,3	3,6	4,9	5,3	3,4	1,7	3,3
Ogółem	793	1207	818	1200	1052	873	571	956	-	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło danych do obliczeń własnych: Główny Urząd Statystyczny. *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2011 r.* GUS nie ponosi odpowiedzialności za dane i wnioski zawarte w publikacji.

Na podstawie danych dotyczących wydatków konsumpcyjnych w zależności od grupy społeczno-zawodowej stwierdzono, że największe wskaźniki korelacji występują w przypadku wydatków: na zdrowie (stosunek korelacyjny = 0,300), na żywność i napoje bezalkoholowe (0,260) oraz na łączność (0,224). Najniższą wartość stosunku korelacyjnego odnotowano między grupą społeczno-zawodową a wydatkami na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe (0,046).

W wiejskich gospodarstwach domowych zróżnicowanych ze względu na główne źródło utrzymania zaobserwowano, że największe wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe ponoszono w gospodarstwach domowych emerytów – miesięcznie 319 zł na osobę. Najwyższy udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem w wiejskich gospodarstwach domowych odnotowano wśród utrzymujących się ze świadczeń społecznych – ponad 38% wydatków ogółem, przy czym zauważono, że w gospodarstwach tych wydatki na żywność były najmniejsze – miesięcznie 219 zł na osobę. Stwierdzono, że w strukturze wydatków w wiejskich gospodarstwach domowych utrzymujących się ze świadczeń społecznych ponad 4% wydatków ogółem przeznaczanych było na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe, podczas gdy w innych grupach – około 3%. Może to świadczyć o zachowaniach patologicznych występujących w tej grupie gospodarstw domowych. Najniższym udziałem wydatków na żywność cechowały się gospodarstwa domowe, w których głównym źródłem utrzymania była praca na stanowiskach nierobotniczych oraz praca na własny rachunek – po 23% wydatków ogółem. W gospodarstwach domowych z najniższym udziałem wydatków na żywność zaobserwowano w strukturze wydatków wyższe udziały wydatków ponoszonych na odzież i obuwie, transport, rekreację i kulturę oraz usługi rekreacyjno-hotelarskie.

PODSUMOWANIE

Mimo szybko postępujących zmian społeczno-gospodarczych, które odnoszą się także do sfery konsumpcji, nadal największą rolę w wydatkach w polskich gospodarstwach domowych odgrywa dochód rozporządzalny oraz wielkość gospodarstwa domowego. Z przeprowadzonej analizy wynika, że wspomniane dwie determinanty działają z największą siłą na wydatki w wiejskich gospodarstwach domowych. Szczególną siłą dochodów w gospodarstwach domowych podkreślano też w innych badaniach [Gutkowska, Laskowski, Ozimek 2012; Piekut 2008; Radziukiewicz 2012]. Wskazuje się [Mruk 2011; Światowy 2012, s. 62], że jednym z trendów we współczesnych społeczeństwach jest zróżnicowanie dochodów. Widoczna jest wyraźna polaryzacja w dochodach w gospodarstwach domowych [Piekut 2009]. Polska według badań EU-SILC¹⁰ [Joint... 2008] jest jednym z pięciu krajów europejskich, w których nierówności dochodowe są najwyższe.

Poziom dochodów w gospodarstwach domowych zależy od wielu determinant, od lokalizacji gospodarstwa domowego [Gutkowska, Ozimek 2005], grupy

¹⁰ EU-SILC – Europejskie Badanie Warunków Życia Ludności. Organizacja i metodologia badania są regulowane Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1177/2003 w zakresie statystyki dochodów i warunków życia ludności. Badanie EU-SILC w Unii Europejskiej wdrażano w latach 2004 – 2007, a w Polsce jest prowadzone od 2005 r.

społeczno-zawodowej, wykształcenia głowy rodziny, wielkości gospodarstwa domowego. I tak na przykład wskazuje się [Jakość... 2011], że największym udziałem rodzin żyjących na wysokim poziomie odznacza się region centralny (województwa mazowieckie i łódzkie), choć jednocześnie wysoki udział gospodarstw domowych cechuje się brakiem pieniędzy na podstawowe potrzeby, co świadczy o dużym wewnętrznym zróżnicowaniu sytuacji dochodowej tego regionu.

Dochód wskazywany jest także jako bariera w zaspokajaniu potrzeb związanych z megatrendami w konsumpcji [Szepieniec-Puchalska 2012, s. 98]. Zaspokajanie tych potrzeb wiąże się niejednokrotnie z kosztami, na które wielu konsumentów nie stać. Barrierami w podążaniu za trendami konsumpcji są też tradycjonalizm i mentalność Polaków. Wydaje się, że bariery te w większym stopniu dotyczą mieszkańców wsi niż miast. Jednym z megatrendów w zachowaniach współczesnych konsumentów jest przywiązywanie większej (niż wcześniej) uwagi do dbałości o zdrowie fizyczne i psychiczne. Badania wskazują [Szepieniec-Puchalska 2012, s. 88–93], że mieszkańcy miast przywiązują większą uwagę do aspektów zdrowotnych w porównaniu do mieszkańców wsi. Innym obserwowanym trendem jest „wygoda”. Zauważono, że mieszkańcy wsi ponaddwukrotnie rzadziej korzystali z zakupów przez Internet, z telefonów komórkowych i Internetu w porównaniu z osobami zamieszkującymi miasta. Współczesny konsument pragnie korzystać z życia, czerpać z niego jak najwięcej intensywnych doznań i przyjemności, poszukuje na rynku produktów i usług spełniających te oczekiwania. Zauważono, że we wszystkich wspomnianych wyżej zachowaniach mieszkańcy miast dominowali nad osobami ze wsi.

Wielkość gospodarstwa domowego to druga obok dochodów cecha odgrywająca znaczącą rolę w wydatkach konsumpcyjnych. Zwiększeniu liczby osób w gospodarstwie domowym towarzyszy spadek wartości wydatków na żywność w przeliczeniu na osobę. Jest to efekt zjawiska oszczędności gospodarstw domowych, wynikający ze zmiany skali gospodarowania (oszczędność przy wspólnym przygotowaniu posiłku) [Gałązka, Grzelak 2012]. Zjawisko skali gospodarowania widoczne jest też przy konsumpcji innych dóbr, np. odzieży i obuwia (przekazywanie części odzieży i obuwia młodszemu rodzeństwu), użytkowania i wyposażenia mieszkania. W gospodarstwach domowych wieloosobowych, w których z reguły znajdują się dzieci na utrzymaniu, zaobserwowano znaczący udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem. Bożena Kłos [2009] wskazuje, że szczególnie narażonymi na ubóstwo są ludzie młodzi, w tym dzieci z rodzin wielodzietnych, a większość tych dzieci zamieszkuje na wsi – blisko 60%.

Tomasz Zalega [2012] wskazuje, że ceny i wielkość gospodarstwa domowego nie są głównymi wyznacznikami popytu. Większy wpływ na popyt konsumencki mają czynniki społeczno-kulturowe.

Grupa społeczno-zawodowa to kolejna cecha różnicująca konsumpcję w większych gospodarstwach domowych. Wykonywany zawód wyznacza zapotrzebowanie ilościowe organizmu na odpowiednie składniki odżywcze. Rozwój intelektualny członków gospodarstw domowych oraz ich poziom wykształcenia wpływa zarówno na potrzeby fizjologiczne, jak i kulturalne. Im jest wyższe wykształcenie członków gospodarstwa domowego, tym są większe aspiracje stawiane w danym gospodarstwie domowym [Zalega 2011, s. 89].

Przy większym dochodzie gospodarstwa domowego zaobserwowano większy udział w wydatkach ogółem wydatków na usługi związane z zagospodarowaniem czasu wolnego, a także na usługi związane z „inwestowaniem w człowieka”, co potwierdzają inne analizy [Radziukiewicz 2012, s. 109]. Wskazuje się [Piekut 2013, s. 79], że poprawiająca się sytuacja materialna wielu gospodarstw domowych oraz coraz dłuższa średnia długość życia będzie powodować zwiększenie czasu wolnego, a ludzie będą dążyć do jego optymalnego zagospodarowania. W wiejskich gospodarstwach domowych wydatki na rekreację i kulturę są mniejsze niż w gospodarstwach domowych ogółem. Joanna Stanisławska [2012] wskazuje, że występują znaczne różnice w wydatkach na usługi związane z zagospodarowywaniem wolnego czasu między rolnikami a innymi grupami społeczno-ekonomicznymi. Mniejsze wydatki rolników na omawiane potrzeby, z jednej strony, mogą świadczyć o małym nasyceniu polskich terenów wiejskich lokalami gastronomicznymi i hotelowymi, z drugiej strony, gospodarstwa domowe zlokalizowane na wsi mają statystycznie jedne z niższych dochodów. W odniesieniu do wydatków na edukację warto wspomnieć, że dostęp do przedszkoli na wsi jest ograniczony, z jednej strony, przez brak miejsc i ustawowych możliwości dowożenia przez gminę dzieci 3–4-letnich (przeciętna droga dziecka do przedszkola to 10 km), z drugiej strony – przez koszty dowozu przez rodziców we własnym zakresie, spowodowane ograniczeniami finansowymi wielu rodzin, zwłaszcza wielodzietnych [Janoś-Kresło 2012, s. 98].

Potrzeby i zachowania konsumpcyjne członków gospodarstw domowych są zjawiskiem złożonym i uzależnionym od wielu czynników. Różnorodność determinant kształtująca konsumpcję sprawia, że zachowania rynkowe członków gospodarstw domowych nie zawsze są przewidywalne. W zachowaniach współczesnych konsumentów obserwuje się też głębokie i intensywne przemiany, które dotyczą hierarchii potrzeb, poziomu, sposobów, środków zaspokajania, jak i kryteriów dokonywania wyborów. Nowe trendy w konsumpcji prowadzą do modyfikacji systemów i wartości zdecydowanej większości ludzi [Zalega 2011, s. 103].

Niniejsza praca miała na celu wzbogacenie wiedzy o wydatkach w polskich gospodarstwach domowych zlokalizowanych na wsi. Na podstawie przeprowadzonej analizy materiału, dzięki zastosowanym metodom badawczym, można skonstatować, że cel został osiągnięty.

Analiza korelacji kanonicznej wskazała, że najważniejszymi determinantami w wydatkach w wiejskich gospodarstwach domowych są dochód rozporządzalny na osobę, liczba osób w gospodarstwie domowym oraz grupa społeczno-zawodowa. Dochód rozporządzalny na jedną osobę w gospodarstwie domowym jest czynnikiem o szczególnej sile oddziaływania. W gospodarstwach domowych z największymi dochodami odnotowano największy poziom wydatków na wszystkie kategorie, a udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem w gospodarstwach domowych był najniższy.

Zgodnie z prawem Engla wzrostowi dochodów w gospodarstwach domowych towarzyszy malejące tempo wzrostu wydatków na żywność, można zatem oczekiwać, że

w warunkach rozwoju społeczno-ekonomicznego główną determinantą różnicowania poziomu wydatków konsumpcyjnych będą czynniki o charakterze społeczno-demograficznym. Niniejsze badanie wskazuje, że nadal sytuacja materialna w gospodarstwach domowych istotnie decyduje o kształtowaniu się wydatków konsumpcyjnych. Należy jednak mieć na uwadze znaczącą rolę cech społecznych i demograficznych gospodarstw domowych, które łącznie z poziomem dochodów są odpowiedzialne za tworzenie określonych struktur wydatków konsumpcyjnych w gospodarstwach domowych.

BIBLIOGRAFIA

- Analiza skupień*. Electronic Statistics Textbook, StatSoft. Źródło elektroniczne, dostęp 23.12.2013 http://www.statsoft.pl/textbook/stathome_stat.html?http%3A%2F%2Fwww.statsoft.pl%2Ftextbook%2Fstcluan.html
- Gospodarstwa domowe w 2011 roku – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011*. Główny Urząd Statystyczny, Departament badań Demograficznych i Rynku Pracy, Warszawa.
- Galazka M., Grzelak A., 2012: *Wpływ społeczno-demograficznych determinantów kształtowania się wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w gospodarstwach domowych w Polsce*. http://www.kpsw.edu.pl/menu/pobierz/RE5/galazka_wplyw_spoleczno-demograficznych_kształtowania_sie_wydatkow_na_zywnosc.pdf
- Głowacki R., Kramer J., Żabiński L., 1981: *Analiza rynku*. PWE, Warszawa.
- Gutkowska K., 1999: *Zmiany w funkcjonowaniu wiejskich gospodarstw domowych w latach dwudziestych*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Gutkowska K., 1997: *Rodzinne gospodarstwa domowe na wsi w warunkach gospodarki rynkowej*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Gutkowska K., Laskowski W., Ozimek I., 2012: *Konsumpcja żywności w polskich gospodarstwach domowych – kryteria różnicowania*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Gutkowska K., Ozimek I., 2005: *Wybrane aspekty zachowań konsumentów na rynku żywności – kryteria różnicowania*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Halamska M., 2013: Życie na wsi: elementy stylu życia. *Więś i Rolnictwo* nr 1 (158), s. 25–43.
- Jakość życia i spójność społeczna 2011*. 2011: Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia we współpracy z Urzędem Statystycznym w Łodzi.
- Janoś-Kresło M., 2012: Inwestowanie w rozwój kapitału ludzkiego przez polskie gospodarstwa domowe. *Konsumpcja i Rozwój* nr 2, s. 94–112.
- Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2008. Social inclusion, pensions, healthcare and long term care*. European Commission, March 2008.
- Knapik W., 2013: Charakter więzi rodzinnych we współczesnej rodzinie wiejskiej na podstawie wybranych wskaźników zastosowanych w badaniach własnych. *Więś i Rolnictwo* nr 1 (158), s. 82–100.
- Kłós B., 2009: Ubóstwo wśród dzieci. [w:] *Dzieci z grup ryzyka*, J. Szymańczak (red.). Studia BASS. Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu. 1 (17).
- Kramer J., 1997: *Konsumpcja w gospodarce rynkowej*. PWE, Warszawa.
- Mruk H., 2011: Związki konsumpcji z rozwojem społeczno-gospodarczym. *Konsumpcja i Rozwój* nr 1, s. 16–25.
- Pałaszewska-Reindl T. (red.), 1986: *Polskie gospodarstwa domowe: życie codzienne w kryzysie*. IWZZ, Warszawa.
- Piekut M., 2013: Wydatki na zagospodarowywanie czasu wolnego w gospodarstwach domowych. *Ekonomia i Zarządzanie* nr 3(5), s. 64–81.
- Piekut M., 2009: Polaryzacja konsumpcji w gospodarstwach domowych. *Wiadomości Statystyczne* nr 7, s. 55–68.
- Piekut M., 2008: *Polskie gospodarstwa domowe – dochody, wydatki i wyposażenie w dobra trwałe do użytkowania*. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

- Pohorille M., 1985: *Potrzeby, podział, konsumpcja*. PWE, Warszawa.
- Radziukiewicz M., 2012: Zmiany sytuacji dochodowej a wydatki na usługi w polskich gospodarstwach domowych. *Konsumpcja i Rozwój* nr 1 (2), s. 101–116.
- Stanisławska J., 2012: Kształtowanie się wydatków na restauracje i hotele w gospodarstwach domowych w Polsce. *Zeszyty Naukowe UEP, nr 336 – Nowe trendy w dystrybucji produktów żywnościowych. Gastronomia i zachowania nabywców*.
- Stanisz A., 2002: Korelacja kanoniczna. *Medycyna Praktyczna* nr 6.
- Szczepański J., 1981: *Konsumpcja a rozwój człowieka*. PWE, Warszawa.
- Szepieniec-Puchalska D., 2012: Polscy konsumenci w obliczu mega trendów w konsumpcji. *Konsumpcja i Rozwój* nr 1 (2), s. 85–100.
- Światowy G., 2012: Gospodarstwo domowe jako kreator przemian społecznych i gospodarczych. *Konsumpcja i Rozwój* nr 2, s. 56–66.
- Zalega T., 2012: *Konsumpcja. Determinanty. Teorie. Modele*. PWE, Warszawa.
- Zalega T., 2011: Mikrouwarunkowania potrzeb i zachowań rynkowych gospodarstw domowych a nowa konsumpcja. *Studia i Materiały* nr 1–2, s. 79–106. Wydział Zarządzania, Uniwersytet Warszawski.

CONSUMPTION IN RURAL HOUSEHOLDS

Abstract: Rural households constitute more than two fifths of the total of Polish households. The aim of this article is to assess the size and structure of expenditure in Polish households located in rural areas and to indicate the determinants of consumption in rural households. Despite many transformations of the Polish countryside in recent years, it is still possible to find features differentiating households located in towns and villages. The main determinants of the level and structure of expenditure in rural households are the disposable income *per capita* and the household size.

Key words: disposable income, expenditures, number of people in the household, socio-professional group, canonical correlation analysis, Poland